

A finnugor összehasonlító mondattanhoz

1. Fogja magát

Ezt a kifejezést semmiféle idegen nyelvre nemcsak szószerint, hanem még megközelítőleg sem lehet lefordítani. A *fog* ige azonban nemcsak a visszaható névmással, hanem magában is használatos ugyanebben az értelemben. Mondják továbbá azt is: *kapja magát*, és a visszaható névmás nélkül: *kapja*. A két igét a népnyelv együtt is használja: *kapja-fogja magát*. Sőt van még egy harmadik ige is, amelynek szintén megvan a *fogja magát*-tal egyező használata: *veszi magát*. (Példákat l. Nyr. LXX, 77, LXII, 226, FUF. XXX, 371).

Ha azonban idegen nyelvekben nincs is hasonló kifejezés, a finnugor nyelvekben van. Így kimutatták már a mariból, a finnból (RÄSÄNEN: Nyr. LXVII, 123), a mordvinból és a lappból (LEWY, FUF XXIV, 289, XXX, 284).

A sor azonban még nem teljes, újabban megtaláltuk a manysiban és az udmurtban is. Íme:

manysi: K *ton βρηκән βәстә, ӝәмәкәтс* 'in diese Grube drang ein', szószerint: 'in diese Grube nahm (und) drang er ein' (*βәстә* 'er nahm es', tehát 'fogta magát (és) bemászott' (KANNISTO—LIIMOLA: Wogulische Volksdichtung I, 112, 409:17 c jegyzet).

udmurt: S *so vodžmas adami kutkäm ini lutškäm börsaz mǐnnǐ* 'jener auf-lauernde Mann machte sich auf und ging ihm insgeheim nach' (MUNKÁCSI—FUCHS: Volksbräuche und Volksdichtung der Wotjaken, MSFOu. CII, 561); S *og-pol kišno-murt kutkäm-no nil-pi-kutätsä in-vilä kwaštini kuštäm* 'egyszer egy asszony fogta (magát) s gyermekpelenkáját az égre dobta száritani' (MUNKÁCSI: Votják Népkölt. Hagy. 53). S *kutkäm-no mar-kä sešiez viläm, čisto atasli kištäm* 'fogta (magát) és ami zabja csak volt, mind a kakas elé hintette (122).

2. Gondolom-formán

Ragos ige és névszó összetételét mutattam ki ezen a címen a NyK. múlt évfolyamában (LIII, 245) a magyarból, chantiból és mariból. Hasonló szerkezet előfordul a permi nyelvekben is:

udmurt: G *„val-a jułtošedlän ǵırǵ?”* „*šuäm*: „*val kad; tunnä šiskiz-no tušez-no vǵrǵ-z-kad*“ 'hat dein Kamerad einen Kopf gehabt?' Sie antwortete: „Er hatte so etwas (d. h. wahrscheinlich); heute, als er speiste, schien es, als ob sein Bart sich bewägt hätte“ (MUNKÁCSI—FUCHS: Volksbräuche und Volksdichtung der Wotjaken, MSFOu. CII, 237, 639).

komi: S *mi siǵe divęte setiš killime nin da sešsa polni kod pondime* 'wir hatten schon (früher) von einem Wunder an dieser Stelle (reden) hören und

begannen da ein wenig uns zu fürchten' (WICHMANN: Syrjänische Volksdichtung, MSFOu. XXXVIII, 127); *seša me vi džędi vi džędi da polži kod* 'da sa ich (es) an, sah (es) an und erschrak fast' (uo. 126).

3. A többszörös jelző szórendjéhez

SIMONYI A jelzők mondattanában rámutatott arra, hogyha a főnévnek melléknévi és számnévi jelzője van, a szokásos szórendtől eltérően, a melléknevet eléje tesszük a számnévnek, ha valamely tulajdonságot erősen ki akarunk emelni. Pl. Az *áldott szent három úristen* (ÉrdyK. 553b). *Édes négy gyermekem!* (Apor: Végr. 409). Ezeket az *édes négy gyermekeim* isszák egyaránt (uo. 388). Minden lófo vagon darabant embernek az felesége nagy kontyot viselt, abban *nagy két tőt* szúrt fel, mintha szarva lett volna (Apor: Meth. 345). A vízben *gyönyörű szép hét aranyvadkacsa* úszkált (Heves m. Tiszafüred, MNGy. IX. 161). A kirának vót *gyönyörű szép három lyánya* (Heves m. Besenyőtelek, uo. 61). A hidassábo *igěj juó három dísznó hizik* (Veszprém m. Acsád, Nyr. XXXIII, 240). Gyi, te fakó, gyi te szürke, Gyi két lábam, fussatok! . . . *Milyen áldott két csikó ez*, Egyik sem kér abrakot (Petőfi: A vándor legény).

Ezt a szórendet azelőtt nemcsak ily nyomósító értékkel használták, hanem sok más esetben is (így néha még újabb írónál és a mai népnyelvben). Pl. E dologban *e nagy két akadálytul* így megmenekedvén . . . (Veresm. Megtér. 33). Az itt levő nemesség *mezőn fűvön legelő sok lovaival* együtt elhajtata (Cserei 366). Tizenkét vitéznek *drága sok marháját* (Arany: Toldi, XI, 15, Ilosvainál: Tizenkét vitéznek *minden sok marhája*). Majd megrepett a szíve a *szíp két lány* után (Orosháza, Nyr. IV, 474). Lakott abba *egy vak pár* ember Pócsfalva Nyr. XXXVII, 370).

Ez a sajátosság szórend, mint SIMONYI idézett munkájában mondja, melyhez hasonlót az indoeurópai nyelvekben keveset találni, a magyar nyelv rokonaiban is előfordul, így pl. a manysi és chantiban (108. l.). Manysi adatokat már SZILASI közölt Névszói összetételek a vogulban NyK. XXVI, 141) c. értekezésében: *É pesatiñ sät tal lülitel ulä nelmä xossixati* 'hét bélyeges öl magasságra csapdos föl a tűz lángja (nyelve)' (MUNKÁCSI: VNGy. I, 45); *kėriñ ma'ilėp sät tãxėt* 'vasmellű hét búvárkacsa' (uo. 95); *lunt-la'il, vās-la'il xansāñ saw sän, saw votä* 'lúdláb, réceláb rajzával ékített sok doboz, sok kártus (II, 55).

További adatok: *É sakwalik-sam, xulax-sam kit uj* 'szarkaszemű, hollószemű két állat (II, 111); *xār-pāsi' jänit kit loñi kapajem* 'szarvas nagyságú rettenetes két vadászkutyám (II, 201); *añxä-sip xurēm xgptēm* 'hófajd nyakú három renökrom' (IV, 10); *ujñ-sis xgt vāñi' xöltilēm* 'vadas hátú hat erdei hegyet járók be' (III, 167); *sarniñ tqulėp, sarniñ pñsip sät kukukk* 'aranyos szárnyú, a. farkú hét kakukkmadár' (I, 39); *KL tošēm antpä lou sañr* 'kiszáradt szarvú tíz tehén' (IV, 128); *É xāñxiñ vātap saw tūr* 'kákás partú sok tó' (III, 205); *xansāñ porxāñ saw xum* 'díszes ruhájú sok férfi' (IV, 70); *So βōntersōβ kit iō'sal* 'auf (meinen) beiden mit Otterfell [besohlten] Skiern' (KANNISTO—LIMOLA: Wog. Volksdicht. I, 64); *kėralpīp sät mēruk* 'sieben Waldgeister mit eisernen Haut' (75); *mān kėerēlmi' b sät mānd oñšėβ i' βēlmi' b sāt mānd oñšėβ* 'wir haben sieben Schaufeln mit eisernem Blatt, wir haben sieben Schaufeln mit hölzernem Blatt' (240); *si-siñ, ηη a-t xū, mn puββēsum* *mā-γlīñ ηη xñ-t xū, mn puββēsum* 'fünf starkrückige Männer packten mich, sechs

starkbrüstige Männer packten mich' (245); K *sūrān sōāt āblt ias̄yī* 'sie kamen durch die sieben goldenen Himmel' (50).

A c h a n t i nyelv hasonló jelenségére én közöltem adatokat SIMONYI-val. Pl. *É ioutliḡidi kāt xui ḡzās* 'két lövő embert talált' (PÁPAY, ONYI 2); *altj-kēzēn kāt xui* 'szablyás két ember' (157); *ōndər-sox kāt nūmləl ūis* 'vidrabórból készült két hótalpát vette' (176); *apsisānən kāt xoi ollənən* 'két egytestvér van' (*apsi* 'öcs' 92); *xontēn moy kāt xāβ* 'Konda vidéki két csónak' (135); *xōntēn-moy nəl xāβ* 'Konda vidéki négy csónak' (136, 137); *pubi lābat ūēlmōtl-gi* 'ha publi hét fogása van' (171); *tēl-lēlēm lābat xāβ* 'teli ült hét csónak' (132); *tōrmā kalēm lābat xōs* 'az égbe föltetszett hét csillag' (91); *tōrēm-pugət ār liḡβās līsət, moy-pugət ār uḡš* 'keskeny állú sok lazac' (132); *lcuḡēn oxpi ār sōx* 'csontos fejű sok tokhal' (138); *soga-toxlēβ ār nūl* 'fogolytollas sok nyíl' (140); *on'dēn-pēlāk ār lōbas* 'erdős félen [levő] sok éléskamra' (169); *uāt xum'baḡ iēm panəlna iēlna xais̄ilijēm ār xandj ār xuiḡəl lauāl* 'a széltől hullámos jó fövenyparton visszamaradt sok osztják férfi [így] szól' (143); I *tebēnə jina kāt tēdak ōmēst* 'im Vorhause stehn zwei Gefässe mit Wasser' (PATKANOV, 126).

SIMONYI megjegyzi, érdemes volna a többi rokon nyelvben is kimutatni ezt a jelenséget. Én egyelőre csak a permi nyelvekben találtam néhány ide vágó példát:

komi: *Prup eš̄in ulas jirseni zel bur kik eš̄* 'unter dem Fenster weiden zwei sehr schöne Ochsen' (FOKOS-FUCHS: Volksdichtung der Komi 113).

Ide tartozhatik a következő mondat is, ha a jelző tkp. nem határozó: *velini Kulem-diniš kik mort* 'es waren zwei Ust 'kulomer Männer' (uo. 276).

udmurt: *šurās-vilīn koškiš kwiḡ žičijāz adži* 'úton haladó három rókát láttam' (Munkácsi: Votj. Népkölt. Hagyományok 263); *G odig gurtiš kik saldatjos* 'zwei Soldaten aus einem und demselben Dorfe' (Wichmann: Votj. Sprachproben II, 134); J *vaškāya dirja tuž baddžin uno nūwes viḡem* 'vornals gab es viele sehr grosse Wälder' (84).

Ez a szórend azonban nemcsak a finnugor nyelvekre jellemző, hanem a törökségre is, legalábbis az oszmánliban szintén a tulajdonság nyomatékos kiemelésére használják. Pl. *gūzel iki kiz-dir* 'szép két lány ez!' *ejī ütš tšodžuk-dur* 'derék három gyerek ez!' *kara deniz büjūk bir deniz* 'A Fekete-tenger nagy egy tenger'; *köprüde duran bir adam gördün* 'a hidon álló egy embert láttam' (Kúnos adatai, A jelzők mondattana 109).

4. Kérdőnévmás deverbális képzővel, igeraggal

Az udmurt *mar?* 'mi?' kérdőnévmásnak eddig nem ismert használata van a következő mondatokban: S *korkaz pirsā, šis̄kām-maram-no potām korgidaz* 'er ging in sein Haus hinein, ass und machte was sonst und ging in den Pferdestall hinaus' (MUNKÁCSI—FUCHS: Volksbräuche und Volksdichtung der Votjaken, MSFOU. CII, 48); *otjēn taos šis̄killām, marallām-no valjossās-no sudiḡllām, tuktallām* 'dort assen sie und machten sonst etwas, und fütterten und tränkten die Pferde'; *no noš šis̄kisa, marasa, tālāti lin-a džā palodž vetillām* 'und nachdem sie etwas gegessen und was sonst gemacht hatten, gingen sie bis gegen Mittag im Walde herum' (48); *užasa, marasa kal biriz* 'arbeitend, durch das Arbeiten was sonst machend, verging die Kraft'; *maralini* 'что-то поделювать', 'etwas machen, verfertigen' (BORISZOV: Udmurt Кыл-лжукан 177, MSFOU. CII, 560).

Hasonló szerkezetek vannak a manysiban: LO *poriŷmaβs, kēnpūliŷ, pāsāpūliŷti·man iŷtaβe, ti·mañnaraβe* 'es wurde auf ihn losgesprungen, wie ein Stück von einer Mütze, wie ein Stück von einem Fausthandschuh wird er nun zerrissen, was nun auch mit ihm gemacht wird' (KANNISTO—LIIMOLA: Wogulische Volksdichtung I. MSFOu. CI, 74); So *leŷm alšlèŷm mañnaŷeŷm* 'ich fange Einhornchen und so was' (KANNISTO, FUF XVII, 143); P *εššl, teŷm meñnereŷm* 'ich arbeite und so was' (uo.); *εšlèti menèri* 'er arbeitet und so was' (uo.); *amen elβèem àlà meñnereβèem* 'wir sollen totgeschlagen werden oder was' (uo.); *Koŷs pàlt nurkiššp òlèi menèŷi?* 'hat Kois einen Rächer oder wie?' (uo).

Nyilvánvaló, hogy itt a már többször tárgyalt *gombát mit evett*féle szerkezettel van dolgunk.¹ Eredeti alakjában a mi névmás egy névszóval együtt mellérendelt viszonyban áll, általában kötőszó nélkül. A magyarban és a csuvasban azonban a *mi* névmás igével együtt is előfordul, tehát az állítmánnyal egyenlőrangú mondatrészként, azonban igeragot vagy deverbális képzőt nem vehetnek fel, mint az udmurt és manysi példákban: Vótak, akik lēmēntek, *ūdōgeltēk, beszégettek mi*. Nem vót semmi dōguk, a katonák csak *heverésztek-mi* (Adavidék, NyF. XXXVII, 43). A csuvasban: vP *vel veyetra iŷs saldak 'riŷtan 'gžatsū xwarzū kilètsē mēn* 'azon időben két katona foglyot kísérve jön, (vagy) kicsoda (MÉSZÁROS 263).

A régebbi szövegekben a *gombát mit evett* szerkezetre csak néhány példa fordul elő mindössze, ezért MUNKÁCSI nemrég megjelent gyűjteményéből újabb adatokat közlünk: S *veraškisa-no mar-no karsa* 'mit einander sprechend und sonst was machend' (573); J *ta pi tšalza marza tupatja* 'dieser lädt (eig. bringt in Bereitschaft) sein Gewehr, sonst was' (94); S *nañjos-marjos kutisa* 'Brot und sonst was mitnehmend' (559); S *kišnotäk-no, martäk-no ognaz ulsa kiti šisa, kiti šitäk-no jutäk-no kaltjrtoz vjlām* 'ohne Frau und ohne sonst etwas allein lebend, manchmal essend, manchmal ohne zu essen und zu trinken, schlenderte er herum' (232).

A *ma? 'mi?'* kérdőnévmás a régebbi szövegekben nem fordult elő a szóban forgó szerkezetben. MUNKÁCSI újabb szövegeiben erre is van példa: G *kin nuä kžžz?* — *susa* — *pitijež-no maiž-no övöl* 'wer die Fichten fortrage? Spur oder sonst was ist nicht da' (298); S *sö-berä og-pol miniŷlam kölñi nañäno majin-no* 'dann gingen sie einmal übernachten (über Nacht jagen) mit Brot und sonst was' (563); S *se-berän odik mur gop-šori vuiz-no gonderjosež tete-nänez majänež so mur gepä kemaza ležiz* 'hernach gelangte er zu einer tiefen Grube und umstürzend, liess er seine Bären (d. h. den Bären mit dessen Gesellschaft) samt seinem Mistkorb und sonst was in jene tiefe Grube fallen' (166).

A *kjtin? 'hol?'* kérdőnévmási határozószóval: S *sö-berä so Ki tšyk puktš vöžin-no kjtin-no ižsa nunaläz vižtäm* 'sodann verbrachte diese K. den Tag, neben den Garten oder sonst wo schlafend' (258). Vö. a magyarban: Mikó mēnnek *vásárra hova*, benéznek éty kicsit a kocsmába (Adavidék, NyF. XXXVII, 43).

A régebbi mari gyűjtésekben nem találtam példát erre a szerkezetre, pedig feljegyzéseim szerint ott is megvan: UP *tu-dä mi-näm kuō:läktäš petške-ŷe mo-ŷe kožlaškä* 'ő engem szalajtott az erdőbe hordóval mivel; miñ kw tšššäm

¹ LEHR: Toldi² 301, STEUER NyK. XX, 154, KERTÉSZ Nyr. XLII, 7, BEKE Nyr. XLII, 135, KSz. XIV, 146.

ko·lām-da mo-da 'halat fogtam mit'; *uškale·t moš̄ tuštā koštāt* 'ott járnak a teheneid mid'.

Néha lekicsinylő, megvető árnyalata van a kifejezésnek: UP *erβè·žā ko tš̄m āžā možā* 'ez evés?' 'ezt a gyermek evésének lehet mondani?', szószerint: 'a gyermek evése mije'; CÜ *tide dāññ pū r ū m ā ž o m o ž o!* 'ennek az embernek a fa vágása (nem sokat ér)', szószerint: 'ennek az embernek a vágása mije'; CK *tide βatān t ū r e t m ā ž e m o ž o!* 'ennek az asszonynak [soha nem készül a hímzése el] (ugyan nem sokat ér)', szószerint: 'ennek az asszonynak a hímzése mije'.

Némely nyelvjárásban a *mo?* 'mi?' alak helyett *moj* használatos: UJ *merā·ñm moj lūje·n tō·lām* 'nyulat mit hoztam', szószerint: 'nyulat mit löve jöttem'. Ez az alak nyilván *moñ, mò·jñ* instrumentális alakokból fejlődött, melyek más nyelvjárásokban meg is vannak: P *ì m n ā m m o ñ, u š k ā l ā m m o ñ, tāngā·l lije·š k ā ñ, ā β ā r è · n d o l a · m* 'a lovakat, teheneket, miket, ha ideje lesz, haza terelem'; B *j è ñ d e n e m o ñ k ā r e d a · l β u r s e d a · l i t k o š t!* 'mással (tkp. emberrel mivel) ne verekedj, ne veszekedj!'; Č *pasušto oškal·š a m ā t š̄, ā m n e - š a m ā t š̄ m o ñ k o · š t ā t* 'a mezőn tehenek, lovak mik járnak'.

A *moñ, mò·jñ* tehát eredetileg instrumentális volt, s így eredeti jelentése 'mivel' volt, de ez a jelentés később elhomályosodott, s ugyanazt jelentette, mint a ragtalan *mo?* 'mi?'. A CK nyelvjárásban a *mò·jñ* alak használatos: *tš̄odraške kajen pu m preñ·a·m mò·jñ r ū · š ā m* 'az erdőbe mentem és fát, gerendát mit vágtam; *pā tš̄al dene kō·štām, ū · r ā m d a mò·jñ lūjen tō·lām* 'vadászni voltam (tkp. puskával jártam, mókust mit lőttem (tkp. löve jöttem)'.
A lekicsinylő jelentésen kívül a kifejezésnek tagadó értelme is lehet: Č *poškudo dññ meman dek tō·lā à djo t m e t m o ñ l e · k t ā n g ā · j ā š* 'a szomszéd hozzánk jött, s minden kérdés (v. kérés) nélkül eltávozott; *ta tš̄e olākāško šudo o d o r a · š k ā j ā š n a; o d o r o m e · t m o ñ t o l n a · m m o ŋ g e · š k u d ā š k o, d j u r t ŋ ñ a l e* 'ma a rétre mentünk gereblyélni; (de) anélkül, hogy gereblyéltünk volna, haza jöttem, (mert) elkezdett esni az eső'.

A nyugati nyelvjárásokban a K *mò·lā, JO mù·lā, JT mù·lo* 'más' szót használják a kérdő névmás helyett: K *š ka · l e t mò · l ā n ā r ā · š t ā k o · š t ā t* 'a teheneid mid a mezőn járnak'; JO *ki·ndet mu·let tso·lā kan·den* 'kenyeret mit, mindent hozott'; JT *š ò · r ā k mù · l ā ž o t o l ā n* 'a juhok mik megjöttek'; *k o t s m ā ž o mù · l ā ž o k o l e n g o l t ā š* 'meghalt anélkül, hogy evett volna'; *ta tš̄e ka·imāna mù·lāna* 'ma' a menésünk (hiába való volt)'.
5. Névmás jelzővel

Nyelvünkben a határozatlan névmás melléknévnek lehet a jelzője. Pl. *Valami jó t szeretnék. Valami szépet láttam. Valami nagyot akarok alkotni.* SIMONYI A jelzők mondattanában az újabb irodalomból olyan példákat is közöl, amelyekben a melléknév a jelző, s a határozatlan névmás a jelzett szó. Pl. *Az a boldog valaki* (CSOKONAI). *Az a bizonyos valaki* (ARANY életéből, levelek, 66). *Egyszerű és igénytelen valami* (ARANY). A rokon nyelvekben az utóbbi eset gyakoribb, mint a következő adatok bizonyítják:

m a n y s i; LO mā ū l t t a i i n e k χ ò t p ā, β i t ū l t t a i i n e k χ ò t p ā 'über das Land kommender, über das Wasser kommender (KANNISTO—LIIMOLA: Wogu-

lische Volksdichtung I. MSFOu. CI, 78); *nēmātərsir kχōtpā* 'keinerlei Wesen' (uo.); *lāβn, βāssiŷ tīŷ i i n ε k χō t p ul βós ōli!* 'sage, es möge keiner hierher kommen' (tkp. 'ein hierher Kommender sei gar nicht') 197; So *αγμη χōtpā lāβi* 'der Kranke sagt' (346); *É tīl ēlāl ūlné χātpā ēkwatā voss mini, ūjkātā voss χuŷi* 'már ezután az embereknek (tkp. levő v. élő valaki) felesége hadd menjen [a dolga után], a férj pedig hadd heverjen! (MUNKÁCSI, VogNGy. I, 21); *ēti χuŷew, tūlmenténé χātpā joŷti, taw χrti, suŷ vāri, tūlmenténé χātpā lapān at rāwi* 'éjjel lefekszünk, valamely lopni szándékozó (tkp. lopó valaki) jön, ő vonít, zajt csinál, a lopni szándékozó nem juthat közelbe' (uo. IV, 342); *LO am tēnε mātər tūləym* 'ich bringe etwas zu essen' (KANN.—LIIM. 205); So *ōs tēnε mātər ūnŷtəzt* 'wieder stellten sie Essen hin'; *K tūŷ mē'tsərpmē'ter n l palilōāli* 'vor irgend etwas pflegt es sich zu fürchten' (22); *K tēnε mātər tqkēn!* 'hozz ugyan valami ennivalót! (Munkácsi: VogNyjár. 199); *khwāté χ-mātər* 'valamelyik' (pl. *tētē kitāinēl khwāté χ-m ātərmé väjin!* 'ezen kettő közül vedd valamelyiket!' 199); *P ogti-mān pilné mātər at khqntloŷlīn* 'semminemű félni valót nem találtok' (238, VogNGy III, 523).

Kérdő névmással is: *P pilné mānēr khqtsān?* 'micsoda félni valót találtatok' (III, 523, VogNyelvj. 237).

ud murt: *S so pi tšēi ma-kā tširak pā keškiz-no kulām* 'dieses kleine Wesen (tkp. kis valami) schrie plötzlich auf und war gestorben' (MUNKÁCSI—FUCHS: Volksbräuche und Volksdichtung der Wotjaken, MSFOu. CII, 85); *S džegāz numir džinjāz šijām ini, tuž. bād džin ma-kā* 'ein Wurm, irgend etwas Grosses, hat die Hälfte des Roggens auffressen' (253); *S ton umorto-ažad pu-kīlo, šekīt ma-kā gožijān oša utšā!* 'hänge auf einen Strick einen Klotz, irgend etwas Schweres, vor deinen Bienenstock, versuch es!' (101); *S o dži voštisa, so adami ku tšo val šettām, mirdān-ginā pid-jīlaz vetlīs, n at šār ma-jā-kā* 'nachdem sie so getauscht hatten, hat jener Mann ein scheckiges Pferd bekommen, dass kaum auf den Füßen stand (eig. ging), irgend ein mageres' (50); *S va tškala dīrja odik adāmīlān kišnoez vīlām a džtām ma-kā* 'einst war die Frau eines Mannes faul oder so etwas (tkp. lusta valami volt)' (258); — *J šuož ta perēs mar-kā* 'sagt dieser Alte (eig. dieses alte Etwas, dieses alte Wesen)' (271); *J jaltšiez vištām gās mar-kā vīlām* 'der Knecht war so etwas schwachsinnig (tkp. valami kissé ostoba)' (227); *J sooslān iskabinzīlān pizi val, monān og-arās mar-kā Ondirei nimo* 'ihr Nachbar hatte einen Sohn, so etwas gleichen Alter wie ich, namens Ondirei' (266); *S vetiljossās šijām-berazi tšuk-a džāz noš kik val vōsallam: kyi n arās marjosiz-kā, val tšuzžā burjtoz vīlām Jorok* 'nachdem sie die Färsen gegessen hatten, opferten sie den nächsten Tag wieder zwei Pferde: hierzu wählte Jorok die etwa dreijährigen (tkp. a három éves valamiket, három éveseket) (und) die Falben unter den Pferden aus' (146).

Főnévvel: *S suŷā so adami luyām džā džāg ma-kā* 'sagt das zum Mensch gewordene gänseartige Wesen (Etwas)' (77).

Névmással: *S piž šekīt, iz-no og vit pud mīnda luyoz si tšā ma-kā* 'der Kahn ist schwer, und der Stein wiegt etwas 5 Pud (oder) so was (tkp. olyan valami)' (254); *S mar ta ta tšā mar-kā?* 'was für ein Ding ist das?' (tkp. 'mi ez ilyen valami?') (253); *S utšālom mar ma-kā talān vīžijaz ta tšā* 'versuchen wir, was für ein Ding das da auf den Wurzeln 'st (tkp. mi valami ... ilyen)' (261); *S malj kosām mar ma-kā val ta?* 'iwaz für ein Ding war das, weshalb haben wir ihn dazu aufgefordert?' (56);

G m a r m a - k ä t a t a t ſ ſ ä p ö r t m a ſ k i ſ - a , m a r - a ? 'was ist das für ein Gespenst oder was? (tkp. ez mi valami ilyen kísértet?); S o l o k i n m a j ä - k ä v a j ä m d j ö d i j a z ? 'was für ein unbekanntes Wesen (Etwas) hat er in seinem Schlitten hergebracht? (tkp. valaki valamit v. valami valakit)' (75); S o d ſ ſ i m a l l a m - n o k o ſ k ä m s o o l o - k i n m a - k ä 'so streichelte dieser „Irgend-jemand“ und ging fort (tkp. az a valaki valami)' (51).

Melléknévi igenévvél: *pop-no dſſök-šöraz pukiš ma-kä ottſi intija-z-ik pogiram* 'der Geistliche sass beim Tisch (tkp. az asztalnál ülő valaki (v. valami) und fiel dort auf demselben Platz (auf der Stelle) um' (70); — S *ton pösáz, ke dſſitáz med addžod, sotäk ton dišono ma-kä övöl* 'erfahre (eig. sieh) Hitze und Kälte, sonst (eig. ohne dieses) wirst du nichts erlernen' (54).

Az udmurt befejezett cselekvésű melléknévi igenév állítmányul is állhat, mintha ragos ige volna. Ilyen esetben is ki lehet téve a határozatlan névmás a melléknévi igenév után. Pl. S *azlestiz životžas, busijis vu ä m m a j ä - k ä , viľ jurtaz ginä pirtä vřläm* 'ihr eigenes Vieh und was sonst sie vom Felde heimzuholen hatten (tkp. a mezőről jött valamit, ami a mezőről jött), brachten sie in die neue Wohnung' (39); S *ogez šijäm-juäm beraz ummä usäm soku-ik so ž a d ä m m a k ä* 'der eine versank sofort nach dem Essen und Trinken in Schlaf, er war ermüdet, sonst was (tkp. egyszersmind kimerült)' (659); — G *tšipjos-no tšisto so bunän kertt iläm marjos-kä mumizi-bordin tširäkjaškisa koško* 'und die Küchlein und sonst was sind an ihre Mutter mit Lindenbast angebunden (tkp. azok a hársfahánccsal odakötöttek, odakötött valamik, t. i. a csirkék) und fliegen schreiend fort' (256); S *šin-gač džutjamdi čeber, soin liktäm mar-kä mon* 'szemöldökötök felemelése (kacsintástok) szépnék tetszett, azért jöttem én ide (tkp. jött valami vagyok)' (MUNKÁCSI: Votják Népkölt. Hagyományok 276, 179. dal); S *monim šundiles džudžamžä addžini kulä, soin liktäm mar-kä* 'nekem a napnak fölkelését kell látnom; ez az amiért jöttem (tkp. azért jöttem, azért jött valami vagyok; Munkácsi így magyarázza: abban van a jövése mije; értsd: ügye, oka)' (72).

Véleményem szerint ennek a szórendnek mélyebb oka van: az, hogy a finnugor nyelvekben eredetileg melléknév nem lehetett állítmány, illetve nem volt abszolút használata, csak jelzőkép állhatott. Erre mutat, hogy a lapp nyelvben a melléknévnek külön jelzői és abszolút alakja van, s ugyanez áll a mari melléknevek egy részéről is (l. CserNyt. 133). Az obi-ugor nyelvekben külön szócska alkot összetételt ilyen esetben a melléknévvél. Az egyik ilyen szó a manysi *É ut*, chanti *O pt*, Kaz. *öt*, Ni *ot*, Trj. *öt*, Mj. *ot*, Likr. *ot*, Vj. *öt*, V. *ot*, Kr. *ät*, DN. *-ät* 'Sache, Ding (in Zusammensetz.)', pl. chanti Kaz. *ötäm* (sg. 1. p. ps.) 'enyém', *ötän* (sg. 2. p. ps.) 'tied', Trj. *ötäm* 'enyém', *ötäm* (plur. +sg. 1. p. ps.) 'enyéim', *päkööt* (< *pä kö ot*) 'vieras, toisen oma esine' 'másé', *päöt* 'toinen, eri(lainen) esine', Vj. *ötäm* 'enyém', *pötämöt* 'karkuri (tuntematon)', V. *mä ötäm* 'az enyém', *iš käläm ötäyläm* 'meine Eltern', *lög iäköät ötäät* 'seine Eltern', *mä tömpilötäm* 'mein Mann (von der Frau gebraucht)'; Kaz. *ai ot* 'kleines Kind', Ni *ai ot* ua., Trj. *ai ötäm* 'mein Kind', (tkp. kicsinyem), Mj. *ai ot*, Likr. *ai ot*, VK. *ai ot*, 'Kind' (KARJALAINEN—TOIVONEN 100) (O *ai* stb. 'klein' uo. 3). Némely betegség nevének tabu-voltát is ezzel a szóval fejezik ki, pl. Vj. *ai ot*, *ai ät ot* 'Masern' (tkp. 'kis izé'), *än ot*, *än ot* 'Blattern' (tkp. 'nagy izé') (uo. 100).

manysi: Névmás-sal: *É am utäm* 'az enyém', *nañ utän* 'a tied', *aw utä* 'az övé', *am utäyäm* 'az én két holmim', *nañ utanän*.

'tied' (MUNKÁCSI: VogNyelvj. 14), *χoti utūw* 'melyikünk' (VogNGy. II, 116); So *χotiūt pō tr tanēt(ε) suiti* 'man hört jemand sprechen' (KANNISTO—LIIMOLA: Wogulische Volksdichtung. MSFOu. CI, 62); LO *εχotiūtāmēn tānlyβ sārri tāyinti* 'wenn von uns beiden der Sehnengarnknochen sich zuerst füllt' (205); — So *tāy maññarsirut ioxts?* 'was für einer ist da gekommen?' (135); — So *ma tar-siryu ioxti* 'einer von irgendeiner Gestalt kommt' (34).

Melléknévvél: So *aku ti pōχatur χuāipū* 'pt' ganz wie Riesen gestaltet' (203); So *mōšnē pält māñ nāβyam χuāipūv ōti* 'die Mōš-Frau hat etwas, das wie ein kleines Kind aussieht' (210); *É nē vinē χum jāny' ut jot toti* 'a nót vivó ember idősebbet szokott magával vinni' (MUNKÁCSI: VNGY II. 127).

Melléknévi igenévvél: *É manā totni-utnē totwāsēn, manā ālentēn-utnē ālentawāsēn?* 'hát te hogy kerültél ide (tkp. minő hozó valami hozott, minő hordó valami hordott téged?)' (I, 22); LO *tēnyut* 'Speise' (KANN.—LIIM. 195); So *tēnyut ainyut* 'Speise und Trank' (228); So *βōrtōlnyut* 'Bär' (tkp. 'ein im Wald lebendes Wesen') (201); So *χansāñ βōrnyut βāyi* 'sie führt Zierarbeit' (213); LO *tāβ ūnxtēnyūte nāñ βārnū't pā'ttiāy nō ml matē ln!* 'schätze du das von ihm Hingestellte als einen Opfer wert!' (tkp. 'als einem Gemachten wert') (339); So *māñ pilnyutβ ēlmχōlas pālv ōli* 'das, wovor wir uns fürchten, hat der Mensch' (150); — So *taitēv āñ ā kβe sayāpmyut nāβlənuku pā ds* 'damit begann er jetzt den Schläger seiner Tante zu verfolgen' (145); So *tit ōñšum ūtāne tyβ šēltum ps* 'hier warf sie ihre Dinge hin' (tkp. 'die von ihr Besessenen') (262); So *at iōχilāttāl χyryppattāv ōñšum kēem u'ta ne βi'sa'ne pūš sn* 'ihre auf dem Boden des unlehrbaren Beutels gehaltenen Dinge nahm sie alle aus' (tkp. 'ihre gehaltene Menge Dinge') (uo.).

Ez az *ut* szó, úgy látszik, csak az északi manysi nyelvjárásokban van meg, a többiben más kiegészítő szót használnak helyette.

Személy- (birtokos) névmással: KL *ām-khgrēm* 'az enyém', *tāu-khgrē* 'az övé', *min-khgrām* 'a mi kettőnké', *nan-khgrān* 'a tietek' (MUNKÁCSI: VogNyj. 110); K *gm-khgrēm* 'az enyém', *nāi-khgrēn* 'a tied' (197), *nāñkka'rn βōintēsēn* 'du hast dein eigenes Besitztum geschont' (KANN.—LIIM. 125); T *ām-khgrēm* 'az enyém', *nou-khgrēn* 'a tied', *tou-khgrē* 'az övé' (MUNKÁCSI: i. m. 268).

Mutatónévmásokkal: KL *tē-khgr¹* 'ez', *tā-khar* 'az', *tim-khar*, *tim-kharēp* 'ilyen', *ākū-tim-khar* 'ugyanilyen', *tāmlī-khar* 'olyan' (MUNKÁCSI 111); AL *tē-χar* 'ez', *ta-χar* 'az' (159); K *tētē-khgr* 'ez', *tqtē-khar* 'az', *tēmlē-khgr* 'ilyen' (pl. *tēmlē-khgr oqt ūsintēs* 'ilyet nem látott' 197), *tō-khgr* — *tō-khār(!)* 'egyik-másik' (pl. *t. tokho loatti*, *t. motiñis loatti* 'egyik így beszél, másik másképp beszél' 199); *təχar* 'dieses', *təχarēm*, *təχarmə* 'diesen', *tonχar* 'jener' (KANN—LIIM. 16), *tə'takarət la'ta't* 'diese sagen' (119); P *tīmlē-khar* 'ilyen', *tēmlīñ-khgr(!)* 'olyan' (pl. *at vašintalem t.* 'nem látott olyat' 237); T *tu-khur* 'izé', *tāmēñ-khgr* 'ilyen', *tāmēñ-khgr* 'olyan' (pl. *āmān nī tāmēñ-khgr kērāχ*, *khot-khgr tīni vārēñ šilānt* 'nekem nő olyan kell, aki ételt főzni tud' (269), *tāji-khgrt tīp rūtīn*, *tājit jinglŋg urglīn* 'egyikötök gabonát vessetek, másikötök hátul arassatok!' (270).

Kérdőnévmásokkal: K *χβātχχarān* 'wer von euch beiden' (KANN.—LIIM. 4); T *khot-khgr* 'ki, kicsoda?' (pl. *rāutsmēl khaitēu*, *khot-khgr male!* 'fussunk versenyt, ki győz!', *khot-khgr ārun puwqasē khošōn?* 'ki fül

¹MUNKÁCSI következetlenül egyszer *khgr*-t, máskor *khar*-t ír. KANNISTO mindig a van.

tovább?', *khot-khoru vouñ sowé* 'melyikünk v. közülünk ki lesz erősebb?', *khot-khorén ngmtén páti, tuti vun!* 'amelyik megtetszik, azt vedd!' (269); *K konkar manəs, páli kálnə βon ts, konkar manəs, toβtpeβlnə βon ts, konkar manəs, βoimə snə βon ts, ...* 'einer ging (und) liess sich in Pelengut nieder, einer ging (und) liess sich in Katiš nieder, einer ging (und) liess sich in Jumas nieder ...' (KANN.—LIIM. 98; vö. magyar *ki-ki*); *T nekə'r arə'na koçə'ntə'n?* 'wie schläfst du so früh?' (130), *nekə'r kit kom titi koçə'i?* 'was für Männer liegen hier?' (130), *noçor-khar 'micsoda'* (pl. *noçor-khart nou-peltənt titi?* 'micsoda holmik v. micsodák ezek tenálad?', *noçor-khar páti, tu-ti ešlätel* 'ami előjön, azt dolgozza' (Munkácsi 269);

H a t á r o z a t l a n n é v m á s s a l: *K soçə'n khar* 'mindenki' (199); *T är-khar* 'mindenki' (pl. *är-khar sqw ənšəm* 'mindenfélém sok van' (270); *K mötçar — mötçar* 'einer — der andere' (KANN.—LIIM. 38); *P mötkarə'n toär la'tter çt* 'sie sagen zu einander' (92).

M e l l é k n é v v e l: *KL tau jilkə-khar* 'ó az első', *wütiñ-khar kogreç* 'nedves kell (t. i. fa)', *səməl-khar vöçi* 'feketét kér (t. i. kenyeret)' (MUNKÁCSI: VogNyjár. 111); *K tərən-khar* 'értelmes', *viš-khar* 'kicsiny' (197), *bišçar* 'Kind', *bišçarköla* 'ein kleines Kind' (KANN.—LIIM. 18), (tkp. *kis dolog, lény*) *çorliçar pəl çätə*, *sək kəçk poiçar pəl çätə* 'einen Armen gibt es nicht, (aber) auch einen Steinreichen gibt es nicht (36), *əšpəkar* 'der Bemittelte, *əštälkar* 'der Unbemittelte' (44), *çəmmə tülkar təc's ä's* 'er ass (und) trank Gutes (oder) Schlechtes (118); vö. *P tülkar* 'der Teufel (tkp. *rossz dolog, lény*), *kurmətçar* 'der dritte' (115); *T əm-pouləm-khar* 'földim, falumbeli' (MUNKÁCSI 268).

É r t e l m e z ő: *T kəntə's çar, ləççar* 'er fand einen Ort, einen guten' (KAAN.—LIIM. 128), *tıp, tərəm, mein, šəm ləççar, petto mçar, še mç tıp!* 'Getreide, Gott, gib, gutes, ergiebige Korn, grosses Korn!' (329), *əm peltənt möš eüçü: əl saivançar* 'ich habe einen kleinen Jungen, einen weissen' (162).

A l l í t m á n y: *T tüç sarə'nçar* 'er selbst ist geizig' (127), *neü tülə šəmni çere: ukar* 'deine Finger sind krumm' (160), *erülaçən ləççar püçə'n* 'ihr Sohn ist ausserordentlich gut' (127).

M e l l é k n é v i g e n e v e k: *K. tənəkar təc's* 'er ass Speise' (119), *nəpççasnəçarətəm toštpöçütə* 'er stellt seine Feder aufrecht' (48), *nəç pçkəsnəkar* 'Gerät zum Schreiben auf Papier' (390), *βənəçar məs ä'sšlti, βəari* 'er verrichtet Arbeit (und) arbeitet für die (von ihm) benötigte Ware' ('für das zu Nehmende') (44), *məän iççtlə'nkərnəβ oltən-βoç lə'kəçel nəkə'lä kç tç'n* 'lasset die von uns Geopferten mit den Kletter des silbernen Tieres hinaufklettern!' (307), *tən səməl mə pəçtlnl köälənçar əsəm əm* 'die aus der Spalte dieser schwarzen Erde Emporgestiegene bin ich' (6); *koçpçarmə nəkəkuä zti'təm* 'ich heile den Kranken' (414), *tül'nəmpçar* 'der Argsinnige' (16), *pəniləpçar* 'der Wahrsager' (107), *çəšpçarm t toštrçänl* 'es wird ein Wahrsager hingestellt' (288), *P amnə'ə nm nə elpkar çätə'm* 'einer', der mich tötet, gibt es nicht' (157), *khwoitəp-khar* 'a betegene fekvő', *khanštep-khar* 'tanító', *voçetəp-khar* 'verekedő' (Munkácsi: VogNyjár. 252); — *K tot sərβə'əp kuä'ri* 'dieser in Fliegengestalt Gewesene flog nach Hause' (KANN.—LIIM. 118), *tot sərβə'əp kuä'ri βonləmçar* 'der (Knabe, der) in Fliegengestalt sass' (126), *sərβə'əp kuä'ri rəβlaxtəmçar manəs päri* 'der sich in eine Fliege verwandelt Habende zog zurück' (121), *kuä't tərətəmçar toβtärəts* 'der Freigelassene wurde frei'.

F ő n é v v e l: *K çəçar olškät, çäntə pöβnə üllitə, pöβçar olškät, çäntə çänə üllitə* 'wenn es ein Mädchen ist, liebkost es für einen Knaben, der so gross wie es (selbst), wenn es ein Knabe ist, liebkost es ihn für ein Mädchen, das

so gross ist wie er (der Knabe) selbst' (108), *nēχart kbänə-juβ iälγrt* 'Fraunvolk geht aus (und) ein' (172), *nēēkuār kã snə iäl γη nēēpakən kōã tnə βä' iä ln* 'dein heiliges Papier, auf welches die Weibspersonen aufgeschrieben werden, nimm in die Hand!' (297), *krmkuār kã snə iäl γη nēēpakən kōã tnə βä' iä ln!* 'dein heiliges Papier, auf welches Mannspersonen aufgeschrieben werden, nimm in die Hand!' (298), *mētkari mētəlaχts* 'sie verdang sich als Lohnarbeiterin' (115; vö. *É mēt-nē* 'szolgáló leány' MUNKÁCSI: VogNGy. II, 96, *mēt-χum* 'bérszolga' IV, 62, *mēt* 'bér' SZILASI), P *βor-kār* 'Waldgeist' (KANN.—LIIM. 156, vö. *É vör*, KL *vuor*, P *vgr* 'erdő' SZILASI).

Megvan ez a kiegészítő szó is az északi-chantiban is. Pl. *χūt-χari ar taprem, lont toχlən χor õni nāmən lqila* 'szobapadlóm sok szemetjét a lúd szárnyas nagy valamijével (é. szárnyával) fölhalmozzák (tkp. állítják)' (PÁPAY: ÖNGy 156); *sīt nóyos tini χor-ki lanχlem* 'ha száz nyusztbőrös drága subamma takarózom' (uo. 111).

BEKE ÖDÖN